

Uuden alkoholilain¹ voimaantulon jälkeen on tilastoitu alkoholin kulutus kasvanut absoluuttialkoholina vuoteen 1976 mennessä 4,21 litrasta 6,31 litraan asukasta kohden. Kasvu on siis ollut melko tarkalleen 50 prosenttia. Tässä kirjoituksessa yritetään selvittää, miten tilastoimattoman alkoholin kulutuksen on käynyt tuona seitsemän vuoden ajanjaksona. Onko alkoholin saatavuuden helpottuminen vuoden 1969 alussa vaikuttanut tilastoimattoman alkoholin kulutuksen litramääriin? Onko tilastoimaton alkoholin kulutus joutunut väistymään, kun alkoholia on 1970-luvulla ollut saatavissa vähintään 15 000 myynti- ja anniskelupai- kasta? Ovatko tilastoimattoman alkoholin kulutuksen eri erät kehittyneet samalla tavalla vai onko esimerkiksi kotivalmistus muuttunut eri suuntaan kuin alkoholin tuominen ulkomaanmatkoilta? Näihin kysymyksiin etsitään vastauksia vuosina 1969 ja 1976 kerättyjen haastatteluai- neistojen tiedoista.

TILASTOIMATTOMAN KULUTUKSEN MÄÄRITTELY

Sverre Brun-Gulbrandsen on esittänyt seuraavanlaisen jaottelun tilastoimatto-

¹Samanaikaisesti uuden alkoholilain kanssa 1. 1. 1969 tuli voimaan laki keskioluesta. Sanonnalla "uusi alkoholilaki" viitataan näihin molempiin lakeihin.

Tämän artikkelin tuottamiseen ovat osallistuneet Toivo Pöysä, Eeva-Liisa Tuovinen ja Juhani Turunen.

masta alkoholin kulutuksesta (Brun-Gulbrandsen 1967):

- I Muuhun käyttöön tarkoitettun alkoholin nautintakulutus
 - 1. Puhdistettu alkoholi
 - 2. Denaturoitu alkoholi
 - 3. Alkoholia sisältävät tuotteet (lääkkeet, suuvedet jne.)
- II Itse valmistettu alkoholi
 - 1. Itse valmistetut tislatus juomat
 - 2. Kotiviini
 - 3. Itse valmistetut mallasjuomat
- III Alkoholin tilastoimaton tuonti ulkomailta
 - 1. Yksityisten tuonti ulkomailta
 - 2. Salakuljetus
 - 3. Lahjat, tuliaisat, näytteet jne.
- IV Erikoiserät (ehtoollisviini, laivamyynti, myynti verovapaista myymälöistä jne.)
- V Kulutus ulkomailla

Tässä selostuksessa tarkastellaan eriä I — III. Erän IV myynti laivalla ja verovapaissa myymälöissä tulee käsitellyksi ulkomaan tuomisten yhteydessä, sillä Suomessa tällaiset ostot liittyvät aina ulkomaanmatkoihin. Ehtoollisviini ja ulkomailla tapahtunut kulutus jäävät kokonaan tarkastelun ulkopuolelle.

MISTÄ TIETOA TILASTOIMATTO- MASTA ALKOHOLIN KULUTUK- SESTA?

Tilastoimaton alkoholin kulutus ei ole niin yhtenäinen kokonaisuus, että sitä koskeva tieto olisi helposti saatavissa yhden ainoan tiedonkeruujärjestelmän kautta.

Tähän mennessä on ollut käytettävissä neljänlaisia lähteitä: viralliset tilastot, yritysten myyntitiedot, koko väestöä koskevat haastattelu- ja kyselytutkimukset sekä jotakin tilastoimattoman kulutuksen erää koskevat erityisselvitykset. Viralliset tilastot eivät tietenkään suoraan kerro, mitä tilastoimattomassa alkoholin kulutuksessa tapahtuu, mutta yhdistämällä niistä saatuja tietoja muihin tuloksiin voidaan paikata osa kaikissa tiedoissa esiintyvistä puutteista. Tässä selvityksessä käytetään etupäässä haastattelu-tutkimuksiin perustuvia tuloksia. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että niistä saadut tiedot olisivat aina parhaat mahdolliset kunkin tilastoimattoman kulutuksen erän osalta.

Haastattelutietoja voidaan pitää melko hyvinä sellaisten tilastoimattoman kulutuksen erien kohdalla, joihin ei rikoslaissa puututa. Toisaalta koko väestöä koskevat haastattelut joudutaan aina tekemään otoksen varassa, ja silloin harvinaisia tai pienelle alueelle keskittyneitä ilmiöitä koskevat tiedot ovat alttiita otantasummalle. Voidaan ehkä sanoa, että haastattelutiedot ovat parhaat lähteet arvioitaessa kotiviinin valmistusta ja ulkomaanmatkoilta tuotua alkoholimäärää. Mitä ankarammat rangaistukset johonkin alkoholin hankintatapaan liittyvät, sitä varmempaa on käyttää virallisen tilaston tietoja. Tosin niistäkin voidaan päätellä useimmiten vain kehityksen suunta, sillä hankitut litramäärät eivät niissä tule aina näkyviin. Vaikein erä on muuhun käyttöön tarkoitettun alkoholin nautintakulutus: sitä ei tavoita sen paremmin haastatteli- ja kuin tilastonlaati- ja haastattelijakaan.

TUTKIMUSAINESTOT

Esitettävät tulokset koskevat vuosia 1969 ja 1976. Tulokset perustuvat kumpanakin vuotena kerättyihin haastatteluaineistoihin. Klaus Mäkelä teki vuosina 1968 ja 1969 alkoholinkulutustutkimuksen, jossa haastateltiin 1 885 hengen otos Suomen 15—69-vuotiaasta väestöstä. Näyte oli poimittu niin, että siinä oli miehiä kolme kertaa enemmän kuin naisia. Samat henkilöt haastateltiin kahteen kertaan vuoden väliajoin. Vuonna 1968 vastausprosentti oli 96,7

ja vuonna 1969 91,4. Vuonna 1969 haastateltiin kaikkiaan 429 naista ja 1 294 miestä. Vertailutiedot vuodelta 1976 on kerätty haastattelemalla uusi 2 988 hengen otos 15—69-vuotiaasta väestöstä. Nyt naisilla ja miehillä oli samanarvoinen edustus. Haastatelluiksi saatiin kaikkiaan 1 442 naista ja 1 393 miestä, ja vastausprosentiksi tuli 94,9.

Vuosien 1969 ja 1976 aineistot ovat erittäin vertailukelpoiset. Vuoden 1976 tutkimus suunniteltiin alun pitäen vuoden 1969 tutkimuksen toistoksi. Niinpä sekä näytteen poiminta että kysymysten sanamuodot vastaavat melko tarkasti toisiaan. Vuoden 1968 lukuja käytetään vain poikkeustapauksissa, sillä alkoholin jakelujärjestelmään muuttui kokonaan vuoden 1969 alussa. Tilastoimattoman alkoholin kulutuksen muutoksia vuodesta 1968 vuoteen 1969 on Mäkelä selostanut erillisessä raportissa (Mäkelä 1970).

TILASTOIMATTOMAN KULUTUKSEN ARVIOIMINEN

Haastateltavilta kysyttiin kaikki muualta kuin Alkon myymälöistä tai keskioluen myyntipaikoista tapahtuneet alkoholin hankinnat vuoden aikana haastattelupäivästä taaksepäin lukien. Kysymykset koskivat muualta kuin Alkosta ostettua, itse valmistettua, ulkomailta tuotua ja lahjaksi saatua alkoholia. Vuonna 1976 oli kysymysten sisältö sama kuin vuonna 1969. Alkoholin hankintaa koskevat kysymykset esitettiin vain niille haastateltaville, jotka olivat ilmoittaneet nauttineensa alkoholia viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana. Niinpä esimerkiksi raittiiden tuomat ulkomaan tuliaisat jäivät luvuista pois.

Vuonna 1969 koko maata koskevat kulutusarviot saatiin laskemalla aineistossa ilmoitettujen hankittujen juomamäärien summat erikseen naisten ja miesten osalta sekä kertomalla ne otantasuhdetta vastaavilla estimointikertoimilla. Naisten kerroin oli 3 839 ja miesten kerroin 1 192. Vuonna 1976 oli sukupuolilla samanarvoinen edustus näytteessä, ja tarvittiin vain yksi estimointikerroin, joka oli 1 195.

Kulutusarvioiden luotettavuuden kuvaamiseksi laskettiin aineistosta keskiarvojen keskiarvot. Ne laskettiin ikään kuin näytteet olisi poimittu yksinkertaisella satunnaisotannalla, vaikka todellisuudessa käytettiin ositettua vyöhykeotantaa. Näin tehtiin, koska tarkkojen keskiarvojen laskemisessa tarvittavat tiedot puuttuivat. Keskiarvot ovat siis vain suuntaa antavia. Samalla tavalla suuntaa antavia ovat muutosten merkitsevyyden arvioimiseksi lasketut testisuureet. Testeissä on arvioitu, poikkeako vuoden 1969 henkeä kohden hankittu määrä vuoden 1976 vastaavasta määrästä Studentin t-testin perusteella.

Haastateltavien ilmoittamat juomamäärät muunnettiin absoluuttialkoholiksi käyttäen taulukossa 1 esitettyjä tilavuusprosentteja. Itse valmistettujen juomien osalta ne perustuvat 1960-luvun lopulla tehtyihin määrittelyihin. Silloin vallinneet väkevy-

Taulukko 1. Absoluuttialkoholiarvioissa käytetyt tilavuusprosentit

	Alkon tuotteet	ulkomaan tuomiset	salakuljetusjuomat	kotitekoinen alkoholi	muut juomat
keskiolut	4,8	4,8			
A-olut	5,5	5,5			
sahti				6	
kilju				10	
miedot viinit	12	12		9	
väkevät viinit	19	19			
väkevät juomat	39	39	39	48	
tipat, kolinat					50
denaturoitu alkoholi					95
pirtu, sprii	96		96		

det pitänevät paikkansa nyt kymmenen vuotta myöhemminkin.

TILASTOIMATON ALKOHOLIN KULUTUS VUOSINA 1969 JA 1976

Alkoholiolojen muuttumisen perusteella voi odottaa, että tilastoimaton alkoholin kulutus olisi vähentynyt vuodesta 1969 vuoteen 1976. Toisaalta matkailuliikenteen kehittyminen lienee kasvattanut ulkomailta tuodun alkoholin määrää. Taulukoissa 2 — 6 tarkastellaan tilastoimatonta alkoholin kulutusta alussa esitetyn jaottelun puitteissa. Taulukoita luettaessa on kiinnitettävä litramäärien lisäksi huomiota myös arvioiden keskivirheisiin. Suurikaan muutos litramäärissä ei tule merkitseväksi, jos keskivirheet ovat suuret.

Muuhun käyttöön tarkoitetun alkoholin nautintakulutus

Muuhun käyttöön tarkoitetun alkoholin nautintakulutus on se erä, joka jäänee haastatteluissa pahiten piiloon. Sitä häpeillään ja salaillaan, koska se helposti yhdistetään alkoholistisiin juomatapoihin. Kiertoteitsekin sitä koskevaa tietoa ei ole juuri saatavissa. Erityisen vaikeaa on arvioida, paljonko apteekkeille ja teollisuudelle toimitettavasta alkoholista menee nautintakulutukseen. Alkon vuosikirjassa on tosin näiden toimitusten litramäärät vuosittain, mutta niiden varas-

sa voi tuskin päätellä nautintakulutuksen kehitystä. Denaturoitujen aineiden ja muiden alkoholia sisältävien tuotteiden kulutuksesta antavat osviittoja juopumuspidätystiedot, joissa on mukana selvitys käytetystä juovutusaineesta (Alkon vuosikirja). Myös kuolinsyytiedot voivat poikkeustapauksessa kertoa denaturoitujen aineiden käytöstä. Niinpä vuodesta 1967 vuoteen 1972 markkinoilla ollut T-sprii lienee vaikuttanut alkoholimyrkytyskuolemien lisääntymiseen vuonna 1967. Erillisselvityksiin on kerätty tietoja poliisiviranomaisilta ja päihdehuollon parissa työskenteleviltä (esim. Pöysä & Mäkelä 1968 ja 1970, Mäkelä 1973). Yhdessä nämä virallisista lähteistä saatavat tiedot kuvaavat denaturoitujen aineiden käyttöä ainakin yhtä hyvin kuin haastattelu-tiedot.

Taulukkoon 2 on koottu ne niukat tulokset, joita muuhun käyttöön tarkoitettun alkoholin nautintakulutuksesta on haastatteluaineistoissa tarjolla. Koko väestöä koskevista arvioista nähdään, että kumpanakin vuonna hankitut määrät ovat pieniä ja hankkijoita vähän. Muutosten suunnasta ei näiden lukujen perusteella voi paljoa sanoa.

Arviot eivät ole missään tapauksessa luotettavia. Tämä käy ilmi suurista keskivirheistä sekä siitä, että kumpanakin vuonna haastateltavat olivat ilmoittaneet saaneensa lahjaksi huomattavasti enemmän spriitä kuin he ilmoittivat ostaneensa. On ilmeisesti helpompi tunnustaa saaneensa lahjaksi näitä tuotteita kuin osta-

neensa niitä. Juopumuspidätystietojen perusteella näyttäisi denaturoitujen aineiden ja muiden korvikkeiden käyttö vähentyneen lähes olemattomiin (Alkon vuosikirja 1975, taulukko 67).

Itse valmistettu alkoholi

Toinen pääerä, itse valmistettu alkoholi, on sekin kovin epäyhtenäinen. Laittomien juomien, pontikan ja kiljun, esiintymisestä saadaan jonkinlaista tietoa rikollisuustilaston kautta. Ei ole kuitenkaan mitään keinoa arvioida, minkä verran näin selville saatavat alkoholimäärät kattavat todellisesta valmistuksesta. Erilliselvityksillä on saatu tietoa suppeilla alueilla harjoitettavasta pontikankeitosta, mutta näitä tuloksia on tuskin mahdollista yleistää (Pöysä 1969). Laillisten juomien, sahdin ja kotiviinin, valmistuksesta eivät viralliset tilastot kerro juuri mitään. Sahnin valmistusta voidaan arvioida tehdasvalmistaisen sahtimaltaan myyntitietojen perusteella (Pöysä 1968). Kotiviinin kohdalla raaka-aineisiin ja valmistusvälineisiin perustuvaa tietoa ei voida käyttää, koska raaka-aineet ja välineet kelpaavat moneen muuhunkin tarkoitukseen.

Laillisten itse valmistettujen juomien osalta ei salailun pitäisi vaikuttaa haas-

tattelutulosten luotettavuuteen. Toisin on laittomien juomien laita. Paremman kuvan niiden kulutuksesta saa, kun haastatteluissa kysytään laittomien juomien nauttimista niiden valmistamisen sijasta. Näin on voitu esimerkiksi arvioida, että pontikan valmistuksen luonne on muuttunut ja sen käyttö siirtynyt maalta kaukupunkeihin (Mäkelä 1974). On kuitenkin huomattava, että itse valmistettujen juomien kokonaismäärästä laittomien juomien osuus on tähänastisten tutkimusten mukaan ollut melko pieni.

Haastattelutietojen mukaiset arviot itse valmistetun alkoholin määrästä näkyvät taulukosta 3. Siinä ei ole laskettu yhteen itse valmistettujen juomien kokonaismääriä, koska eri juomalajeja koskeviin arvioihin vaikuttavat erilaiset virhelähteet ja koska eri juomalajien valmistuksella on erilainen vaikutus alkoholipoliittiseen päätöksentekoon. Taulukosta nähdään, että itse valmistetun alkoholin määrä on sahtia lukuun ottamatta säilynyt ennallaan. Sahninkin väheneminen voi johtua vain siitä, että vuoden 1969 aineistoon osui yksi naispuolinen sahdin suurvalmistaja. Siksi taulukon alaosassa onkin esitetty myös vuoden 1968 luvut. Näin ollen minkään juomalajin muutokset eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 2. Muuhun käyttöön tarkoitetun alkoholin nautintakulutus vuosina 1969 ja 1976

		puhdistettu alkoholi	alkoholia sisältävät tuotteet	denaturoitu alkoholi
ostajia				
naiset	1969 ¹	1	—	—
	1976	5	—	—
miehet	1969	2	—	—
	1976	5	2	1
koko maata koskevat arviot				
litroja yht.	1969	3 500	—	—
	1976	12 300	12 000	500
litroja absoluuttialkoholia yht.	1969	3 300	—	—
	1976	11 800	6 000	450
keskivirhe % kokonaisarviosta	1969
	1976	39,8	99,6	99,8

¹ Vuoden 1969 otoksessa naisilla oli aliedustus. Vertailussa vuoteen 1976 on ostajien lukumäärät kerrottava kolmella.

Kuviossa 1 on esitetty tehdasvalmistaisen sahtimaltaan myynnin kehitys vuodesta 1970 vuoteen 1976. Sen mukaan sahdin valmistus olisi lisääntynyt vuosikymmenen alkupuolella, mutta kääntynyt lievään laskuun vuoden 1974 jälkeen. Vuonna 1969 sahtimallasta myytiin runsaat 1 500 tonnia, mikä vastaa Pöysän mukaan noin 4,5 miljoonaa litraa sahtia (Pöysä 1968). Samaa arvioperustetta käyttäen saadaan vuonna 1976 valmistetun sahdin määräksi hieman yli 5 miljoonaa litraa.

Sahdin valmistus on laillista samoin kuin taulukon 3 toisen valtajuoman kotiviininkin. Sen valmistus on säilynyt ennallaan. Kiinnostavaa on havaita, että vuonna 1976 miehet valmistivat selvästi suurimman osan kotiviinistä, kun miesten ja naisten osuudet olivat vielä vuonna 1969 yhtä suuret. Monet haastateltavat ilmoittivat vuonna 1976 valmistaneensa kotona "väkevää viiniä". Taulukon 3 laskelmissa tämä väkevä viini on tulkittu samanvahvuiseksi kuin muukin kotiviini.

Jäljelle jäävät kaksi juomaa, pontikka ja kilju, ovat kumpikin laittomia juomia. Niiden valmistusta salaillaan siksi varmasti enemmän kuin sahdin ja kotiviinin. Silti vuoden 1976 aineistossa on pontikkaa ilmoitettu valmistettavan monin verroin enemmän kuin vuonna 1969. Suurten keskivirheiden vuoksi ei tämäkään ero tule tilastollisesti merkitseväksi. Miesten kohdalla on myös pontikan valmistajien lukumäärä noussut uuteen suuruusluokkaan vuonna 1976. Sen varassa uskaltaa ehkä sanoa, että pontikan keittäminen olisi sitenkin jonkin verran yleistynyt. Kiljun valmistuksessa ei ole myöskään tapahtunut muutoksia, kuitenkin vuonna 1976 myös naiset ovat ilmoittaneet valmistaneensa kiljua.

On ehkä yllättävää todeta, että kaikkia juomalajeja on vuonna 1976 valmistettu enemmän kaupungeissa kuin maalaiskunnissa. Erot ovat tosin pienet sahdin ja kiljun kohdalla ja muuttuvat päinvastaisiksi, jos lasketaan valmistetut määrät

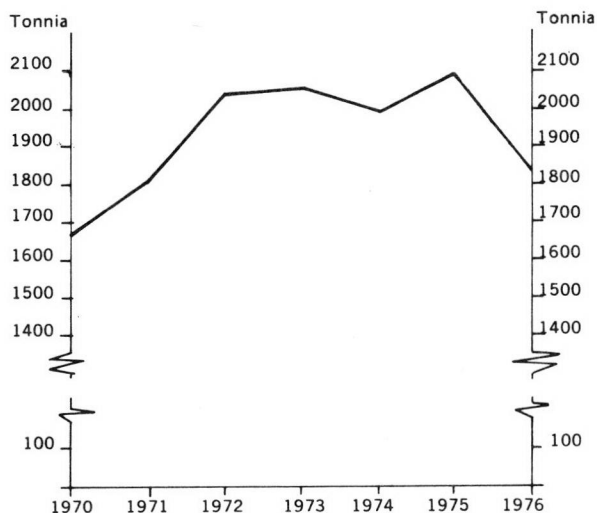
Taulukko 3. Itse valmistettu alkoholi vuosina 1969 ja 1976

		pontikka	kotiviini	sahti	kilju
valmistajia					
naiset	1969 ¹	—	12	3	—
	1976	1	37	13	7
miehet	1969	1	41	18	18
	1976	12	56	19	17
koko maata koskevat arviot					
litroja					
naiset	1969	—	1 278 000	6 910 000	—
	1976	4 900	1 013 000	1 214 000	54 000
miehet	1969	6 000	1 317 000	3 705 000	510 000
	1976	277 000	1 636 000	1 082 000	382 000
yht.	1969	6 000	2 595 000	10 615 000	510 000
	1976	282 000	2 649 000	2 296 000	435 000
litroja absoluuttialkoholia					
yht.	1969	2 880	233 640	636 900	51 000
	1976	135 000	238 954	137 780	43 500
keskivirhe % kokonaisarviosta	1969	100,2	23,9	40,7	35,8
	1976	64,6	16,8	27,1	29,1
erotuksen merkitsevyys ²		EM	EM	<.05	EM
litroja absoluuttialkoholia 1968		54 000	2 134 000	5 736 000	778 000
erotuksen merkitsevyys 1968—1976		EM	EM	EM	EM

¹Vuoden 1969 otoksessa naisilla oli aliedustus. Vertailussa vuoteen 1976 on valmistajien lukumäärät kerrottava kolmella.

².05 = riskitaso t-testissä; EM = ei merkitsevä.

Kuvio 1. Tehdasvalmisteisen sahtimaltaan myynti vuosina 1970—1976

tuhatta asukasta kohden. Sen sijaan pontikan kohdalla saatu ero on todella huomattava. Toinen kiinnostava piirre on, että alkoholin kotivalmistus näyttää olevan miesten työtä niin kaupungeissa kuin maalaiskunnissakin.

Ulkomaanmatkoilta tuotu alkoholi

Ulkomailta laillisesti tuodun alkoholimäärän arvioimisessa ei virallisista tilastoista ole juuri apua. Ainoa tähän erään liittyvä tieto on matkailuliikenteen kokonaismatkustajamäärä, joka julkaistaan mm. Suomen Tilastollisessa vuosikirjassa. Sekin on tilastointimenettelyn muuttamisen vuoksi sopimaton verrattaessa tilanteita ennen vuotta 1975 ja sen jälkeen. Tulliviranomaisten tilastoista olisi työllästi saatavissa tietoa matkailijoiden tulin kautta tuomista juomamääristä. Tämäkään tieto ei välttämättä kuvaa koko matkailuliikenteessä liikkuvia alkoholimääriä. Haastattelu- ja kyselytiedot näyttävätkin olevan parhaat tätä erää koskevat arviot.

Matkustajamäärät ovat lisääntyneet nopeasti vuoden 1968 jälkeen. Nopeinta kehitys on ollut suoraan Pohjoismaiden ulkopuolelta saapuneiden kohdalla. Suuri osa tästä lisäyksestä johtuu lisääntyneestä seuramatkailusta etelän maihin. Tau-

lukon 4 mukaan Suomesta lähteneiden seuramatkalaisten määrä on viisinkertaistunut vuoden 1968 jälkeen.

Matkailulukujen perusteella saattoi jo odottaa, että ulkomaanmatkoilta tuodun alkoholin määrä on lisääntynyt. Taulukon 5 mukaan lisäystä on tapahtunut kaikissa juomaryhmissä ja kaikki muutokset ovat tilastollisesti erittäin merkitseviä. Ulkomailta tuodun alkoholin kokonaismäärä on taulukon mukaan kolminkertaistunut, kun tilastoitu alkoholin kulutus on samassa ajassa kasvanut likimain puolitoistakertaiseksi. Ulkomailta tuodun alkoholin merkitys kokonaiskulutuksessa on siis kasvanut.

Ulkomailta tuotujen juomien jakautuminen juomalajeittain on jonkin verran muuttunut. Väkevät juomat ovat menettäneet osuuttaan väkeville viineille. Vielä vuonna 1976 oli kuitenkin yli 2/3 kaikesta ulkomailta tuodusta alkoholista väkeviä juomia.

Ulkomaanmatkailun lisääntyminen näkyy myös alkoholia tuoneiden haastateltavien määrissä. Vuonna 1969 joka kolmastoista nainen ja joka kahdeksas mies oli tuonut alkoholia ulkomailta. Vuonna 1976 sukupuolten välinen ero oli hävinnyt ja naiset olivat jopa ohittaneet miehet: joka neljäs haastateltava oli tuonut itse alkoholia ulkomailta.

Raittiiden haastateltavien hankintatietojen puuttuminen vaikuttaa ehkä eniten juuri ulkomaan tuomisten kohdalla. Onhan varsin mahdollista, että raittiiksi ilmoittautunut tuo tuliaisviinoja vähemmän raittiille sukulaisille ja tuttaville.

Alkoholia tuotiin ulkomailta vuonna 1976 odotusten mukaisesti selvästi enemmän kaupunkeihin kuin maaseudulle; samaten ovat miesten tuomat määrät sekä maalla että kaupungeissa suuremmat kuin naisten. Erot sukupuolten välillä ovat tosin melko pienet.

Salakuljetettu alkoholi

Viimeisenä tilastoimattomaan alkoholin kulutukseen sisältyvänä ryhmänä käsitellään salakuljetettua alkoholia. Taulu-

Taulukko 4. Ulkomaan matkustajaliikenne vuosina 1968, 1969 ja 1975: Suomeen saapuneet matkustajat¹

	1968	1969	1975
koko matkustajaliikenne			
suomalaisia			2 100 000 ²
ulkomaalaisia			2 800 000 ²
yhteensä	2 300 000	2 600 000	4 900 000 ²
suoraan Pohjoismaiden ulkopuolelta saapuneet			
suomalaisia	190 000	224 000	710 000
ulkomaalaisia	123 000	146 000	309 000
yhteensä	314 000	370 000	1 019 000
Suomesta lähteneiden seuramatkojen tilauslennoilla matkustaneet ³	62 800	72 400	312 300

¹Lähde: Suomen Tilastollinen vuosikirja 1972, 1975. Luvuista puuttuu Suomen ja Ruotsin sekä Suomen ja Norjan rajakuntien välinen ns. rajaliikenne. Hintasuhteiden takia ei alkoholilla ole rajaliikenteessä merkitystä.

²Arviolukuja, jotka perustuvat Matkailun edistämiskeskuksen tekemään erilliselvitykseen (Ruotsu-tutkimus, MEK A: 8 1976, Helsinki 1976) sekä Suomen Tilastolliseen vuosikirjaan 1975.

³Lähde: Ilmailuhallitus. Tilastointivuosi alkaa marraskuussa ja päättyy lokakuussa. Luvut tarkoittavat Suomesta lähteneitä matkailijoita, toisin kuin kaikki muut taulukossa mainitut luvut.

Taulukko 5. Ulkomaanmatkoilta vuoden kuluessa tuotu alkoholi vuosina 1969 ja 1976

		olut	miedot viinit	väkevät viinit	väkevät juomat	yht.
tuojia						
naiset	1969 ¹	—	12	13	29	33
	1976	21	79	221	325	361
miehet	1969	4	34	68	161	166
	1976	33	60	184	308	320
koko maata koskevat arviot						
litroja						
naiset	1969	—	47 000	67 000	125 000	
	1976	63 000	104 000	359 000	441 000	
miehet	1969	36 000	48 000	128 000	391 000	
	1976	163 000	109 000	401 000	627 000	
yht.	1969	36 000	95 000	195 000	426 000	
	1976	228 000	213 000	761 000	1 070 000	
litroja absoluuttialkoholia						
yht.	1969	1 980	11 280	37 050	166 140	216 450
	1976	12 270	25 580	144 600	417 430	599 880
keskivirhe % kokonaisarviosta						
	1969	69,5	18,4	15,3	11,7	
	1976	28,9	13,4	6,8	5,9	
erotuksen merkitsevyys		<.02	<.01	<.01	<.01	
juomalajin osuus ulkomailta tuodusta alkoholista, %						
	1969	0,9	5,2	17,1	76,8	
	1976	2,0	4,2	24,0	69,3	

¹ Vuoden 1969 otoksessa naisilla oli aliedustus. Vertailussa vuoteen 1976 on tuojien lukumäärät kerrottava kolmella.

kosta 6 nähdään, että salakuljetettuja juomia on ostettu kumpanakin vuonna varsin vähän, ja salakuljetus näyttäisi vähentyneen merkittävästi. Tällainen kehitys olikin odotettavissa alkoholin saannin helpottuessa. Tosin aivan viime kuukausina on paljastunut alkoholin salakuljetusyrityksiä, joissa tuodut määrät ylittävät selvästi taulukon 6 koko maata koskevat arviot.

Taulukon lukujen voi ajatella kuvaavan järjestäytyneen salakuljetuksen laajuutta. Suurempi merkitys voi olla "tahattomalla" salakuljetuksella, jota varmasti liittyy ulkomaanmatkailuun. Voidaan olettaa, että matkailijat eivät aina pysytele tullimääräysten rajoissa. Vaikka ylitykset keskimäärin olisivatkin pieniä, voi niistä muodostua suuriakin määriä satojentuhansien liikkua rajan yli. Tästä erästä ei voida kuitenkaan esittää arviota.

Taulukko 6. Vuoden aikana ostetut salakuljetusjuomat vuosina 1969 ja 1976

		väkevät juomat	pirtu	yhteensä
ostajia				
naiset	1969 ¹	2	—	2
	1976	3	—	3
miehet	1969	45	6	47
	1976	24	2	26
koko maata koskevat arviot				
litroja				
naiset	1969	4 000	—	
	1976	3 600	—	
miehet	1969	163 000	16 000	
	1976	48 200	1 790	
yht.	1969	167 000	16 000	
	1976	52 400	1 790	
litroja absoluuttialkoholia				
yht.	1969	65 520	15 360	
	1976	20 440	1 720	
keskivirhe % kokonaisarviosta	1969	21,3	62,1	
	1976	34,8	74,5	
erotuksen merkittävyys		<.01	EM	

¹ Vuoden 1969 otoksessa naisilla oli aliedustus. Vertailussa vuoteen 1976 on ostajien lukumäärät kerrottava kolmella.

Salakuljetuksesta saadaan tietoa myös rikollisuustilaston kautta. Kuljetettujen juomamäärien arvioiminen voi kuitenkin olla vaikeaa eikä tilannetta voida haastattelutiedoilla paljonkaan kohentaa. Vastaajat eivät useinkaan tiedä ostaneensa juuri salakuljetettuja juomia, ja itse salakuljetusta taas varmasti salaillaan.

TILASTOITU JA TILASTOIMATON ALKOHOLIN KULUTUS

Tähän asti esitettyjen tulosten perusteella on voitu päätellä, minkälaisia muutoksia tilastoimattoman alkoholin kulutuksen kunkin erän kohdalla on tapahtunut. Taulukoissa esitetyt litramäärät eivät kuitenkaan sellaisinaan ole sopivia tilastoimattoman kulutuksen todellisen laajuuden arvioimiseen. Haastatteluaineistoissa on monia virhelähteitä, joiden vaikutusta kulutusarvioihin ei ole helppo määrittää. Osa tilastoimattomasta kulutuksesta keskittyy hyvin harvoin haastateltaviin ja siksi keskivirheet tulevat suuriksi. Myös unohtaminen ja salailu pääsevät vaikuttamaan. Vuoden 1969 virhelähteitä on tarkasteltu yksityiskohtaisesti silloisten tulosten yhteydessä (ks. Mäkelä 1970). Samat lähteet vaikuttavat myös vuonna 1976.

Vuosien 1968 ja 1969 arvioiden luotettavuutta voitiin tarkastella vertaamalla silloin kerättyjä tilastoidun alkoholin kulutuksen hankintatietoja virallisiin myyntilukuihin. Hankintatietojen perusteella saatiin koko tilastoidusta kulutuksesta vuonna 1969 selville 53 prosenttia. Olettamalla, että tilastoimattoman kulutuksen kattavuusprosentit noudattelevat tilastoidun kulutuksen vastaavien juomalajien kattavuusprosentteja, voitiin arvioida tilastoimattoman kulutuksen osuus tilastoidusta kokonaiskulutuksesta juomalajeittain. Vuonna 1976 ei vastaavaa vertailumahdollisuutta ollut.

Kettil Bruunin esittämän arvion mukaan oli tilastoimattoman alkoholin kulutus vuonna 1968 vähintään 13 prosenttia tilastoidusta kulutuksesta. Arviosta on silloin

jätetty pois muuhun käyttöön tarkoitettun alkoholin nautintakulutus (Bruun 1972). Vuonna 1969 sai Klaus Mäkelä haastattelutietojen perusteella vastaavaksi osuudeksi ainakin 15 prosenttia (Mäkelä 1970). Määrä vastaa noin 0,6 litraa absoluuttialkoholia asukasta kohden. Kun oletetaan, että vuonna 1976 saatiin haastatteluissa selville puolet koko tilastoimattoman kulutuksen määrästä juomalajista riippumatta, saadaan vuoden 1976 tilastoimattomaksi alkoholin kulutukseksi noin 2,4 miljoonaa litraa absoluuttialkoholia eli runsaat 0,5 litraa asukasta kohden. Tilastoimattoman kulutuksen osuus tilastoidusta kokonaiskulutuksesta olisi silloin ainakin 8 prosenttia.

Taulukossa 7 on tarkasteltu tilastoimattoman kulutuksen osuuksia tilastoidusta kulutuksesta juomalajeittain. Vuoden 1976 arviot on tehty käyttämällä jokaisen juomalajin kohdalla summittaista 50 prosentin kattavuusarviota. Kaikkia taulukon 7 lukuja ja erityisesti vuoden 1976 tuloksia täytyy pitää melko epävarmoina.

Monet muutoksista näyttävät melko suurilta. On kuitenkin muistettava arvioiden suuret keskivirheet. Hankintatavan mukaan tarkasteltuna on itse valmistetun alkoholin merkitys vähentynyt ja ulkomailta tuodun alkoholin merkitys kasvanut. Juomalajeittain taas näyttää siltä, että ainoastaan väkevien viinien kohdalla on tilastoimattoman kulutuksen osuus kasvanut, lähinnä lisääntyneestä ulkomaanmatkailusta johtuen.

Tähän asti on taulukoissa esitetty vain haastattelutietojen varassa tehtyjä arvioita tilastoimattoman kulutuksen määrästä. Kettil Bruunin arviossa vuodelta 1968 oli käytetty hyväksi muita tietolähteitä, joihin näidenkin tulosten yhteydessä on edellä viitattu. Bruun esitti arviostaan yhteenvedon taulukon muodossa (Bruun 1972, s. 38). Taulukossa 8 on esitetty rinnakkain vuosia 1968 ja 1976 koskevat karkeisarviot. On huomattava, että aikaisemmissa taulukoissa on verrattu keskenään vuosia 1969 ja 1976. Siksi taulukossa 8 esiintyvät muutokset poikkeavat aikaisemmissa taulukoissa havaituista.

Arviot ovat erittäin karkeita ja tehty hieman erilaisten olettamusten varassa. Vuoden 1968 arvioiden laatimista on selostettu Bruunin kirjassa (Bruun 1972). Vuonna 1976 nautintatarkoituksiin kulutetun väkiviinan määrän on arvioitu olevan samaa luokkaa kuin vuonna 1968. Denaturoitujen aineiden käytön on juopumuspidätystietojen perusteella arvioitu pudonneen 5—10 prosenttiin vuoden 1968 tasosta. Muiden alkoholia sisältävien tuotteiden osalta ei arviota voida esittää. Sahnin arvio vuodelta 1976 perustuu sahtimaltaan myyntiin. Pontikasta taas uskotaan saatavan haastatteluissa selville noin puolet samoin kuin kotiviinistä ja ulkomaan tuomisistakin. Pontikka-arviota on kuitenkin tarkistettu alaspäin suuren keskivirheen takia. Salakuljetusjuomien osalta on käytetty vuosien 1969 ja

Taulukko 7. Tilastoimattoman alkoholin kulutuksen eri erien osuudet juomalajeittain vastaavista tilastoidun alkoholin kulutuksen eristä vuosina 1969 ja 1976, %

		itse valmistettu	matkoilta tuotu	salakuljetettu	yhteensä
mallasjuomat	1969	16	0,04	—	16
	1976	2	0,1	—	2
miedot viinit	1969	85	4	—	89
	1976	27	3	—	30
väkevät viinit	1969	—	9	—	9
	1976	—	15	—	15
väkevät juomat	1969	0,1	6	3	9
	1976	2	6	0,3	8
yhteensä	1969	11	3	1	15
	1976	4	4	0,2	8

Taulukko 8. Karkeisarviot tilastoimattomasta alkoholien kulutuksesta vuosina 1968 (Bruun) ja 1976, litraa absoluuttialkoholia

	1968	1976
I Muuhun käyttöön tarkoitettujen alkoholia sisältävien tuotteiden nautintakulutus		
1. Puhdistettua väkiviinaa	250 000	250 000?
2. Denaturoidut alkoholit	380 000	20 000
3. Muut tuotteet (lääkkeet, suuvedet jne.)	?	?
II Alkoholijuomien valmistus		
1. Tislatut juomat (lähinnä pontikka) ¹	25 000	100 000
2. Viinit	400 000	400 000
3. Mallasjuomat (sahti, kilju)	550 000	350 000
III Alkoholijuomien maahantuonti		
1. Ulkomaanmatkat ¹	400 000	1 200 000
2. Salakuljetus	90 000	50 000
3. Lahjat, tavaranäytteet ja tietyt toimitukset suoraan edustajille	?	?
IV Erytismyynti (ehtoollisviini, myynti laivoilla jne.)	?	?
V Kulutus ulkomailla	?	?
Yhteensä	2 095 000	2 370 000

¹ Bruunin vuoden 1968 arviossa nämä luvut olivat kumpikin 200 000 litraa. Arvio perustui silloin suoraan haastattelututkimuksessa saatuihin tuloksiin eikä unohtamisen ja salailun vaikutusta otettu huomioon. Arviot on tämän vuoksi kerrottu nyt kahdella kuten vuoden 1976 vastaavat luvutkin. Näin vuosien 1968 ja 1976 arvot tulevat paremmin vertailukelpoisiksi.

1976 haastattelutulosten keskiarvoa, jolloin muutokset vastaisivat myös tullin takavarikkotietoja.

TILASTOIMATTOMAN ALKOHOLIN KULUTUKSEN MUUTOKSET VUODESTA 1969 VUOTEEN 1976

Tilastoimattoman alkoholien kulutuksen muutokset vuodesta 1969 vuoteen 1976 voidaan tiivistää muutamaaan pääkohtaan:

- tilastoimattoman kulutuksen litramäärät ovat säilyneet likimain samalla tasolla vuodesta 1969 vuoteen 1976;
- tilastoimattoman kulutuksen merkitys tilastoituun kokonaiskulutukseen verrattuna on vähentynyt;
- korvikealkoholin käyttö on vähentynyt ja pontikan valmistus lisääntynyt;
- ulkomailta tuodun alkoholien merkitys on lisääntynyt;
- salakuljetus on vähentynyt.

Alkoholien saatavuuden ja tilastoidun kokonaiskulutuksen muutokset eivät ole vaikuttaneet tilastoimattoman alkoholien kulutuksen kokonaislitramääriin. Tilastoimattoman kulutuksen eri erät ovat kuitenkin muuttuneet eri suuntiin ja

saman erän sisälläkin ovat eri juomalajien kulutetut määrät voineet kehittyä eri tavoilla. Tilastollisesti merkitseviksi tulivat vain ulkomailta tuodun ja salakuljetetun alkoholien muutokset. Edelliseen vaikuttavat varsinaisen alkoholikontrollin ulkopuolella olevat ilmiöt, jälkimmäinen taas johtunee alkoholien saatavuuden paranemisesta.

KIRJALLISUUS

Alkon vuosikirja 1975

Brun-Gulbrandsen, Sverre: Alkoholforbrukets mørketall. Statens institutt for alkoholforskning. Tidsskrift for samfunnsforskning, bd. 8, 70—108, 1967

Bruun, Kettil: Alkohol: käyttö, vaikutukset ja kontrolli. Tammi, Helsinki 1972

Mäkelä, Klaus: Tilastoimaton alkoholinkulutus ja laiton liike ennen ja jälkeen lainuudistuksen. Alkoholipolitiikka 35 (2): 68—77, 1970

Mäkelä, Klaus: Korvikealkoholin juopottelukäyttö T-spriin myynnin lopettamisen jälkeen. Alkoholipolitiikka 38 (3): 106—110, 1973

Mäkelä, Klaus: Pontikan ja kiljun käyttö Suomessa vuosina 1972, 1973 ja 1974.

Alkoholipolitiikka 39 (5): 171—177, 1974
Pöysä, Toivo: Paljonko sahtia? Alkoholipolitiikka 33 (1): 4—13, 1968
Pöysä, Toivo: Sokeripontikkaa. Alkoholipolitiikka 34 (2): 75—79, 1969
Pöysä, Toivo & Mäkelä, Klaus: 8 000

korvikkeiden juojaa. Alkoholipolitiikka 33 (5): 241—245, 1968

Pöysä, Toivo & Mäkelä, Klaus: Korvi-kealkoholin juopottelukäyttö ennen ja jälkeen lainuudistuksen. Alkoholipolitiikka 35 (6): 323—327, 1970.

English summary

Jussi Simpura: Tilastoimaton alkoholin kulutus uuden alkoholilain aikana (Statistically unrecorded alcohol consumption during the period of the new alcohol legislation of 1969 in Finland)

In 1969, new alcohol legislation was enacted in Finland. Monopoly liquor stores were previously opened only in urban areas, but the new act permitted liquor stores in rural areas as well. Additionally, the sale of medium beer (3,6 %) was allowed in groceries and cafés. On the whole, the new act signified a general liberalization in the alcohol distribution system.

This report is a description of changes in the unrecorded consumption of alcohol from 1969 to 1976. Statistically unrecorded consumption consists of three separate components: drinking of alcohol produced for other purposes, homemade alcohol and unrecorded importation of alcohol, to include smuggling. The results are mainly based on interview data from both 1969 and 1976. Furthermore, official sources other than alcohol statistics have been used when available.

The total amount of unrecorded alcohol consumed seems to have remained unchanged. Because recorded consumption has increased since 1969 some 50 per cent, the relative share of unrecorded consumption has somewhat diminished. In 1969, the share was estimated to be a minimum of about 15

per cent of the total alcohol consumption. The corresponding figure for 1976 was 8 per cent, which is, then, the lower limit for the share of unrecorded consumption of alcohol. Although the total amount of the unrecorded alcohol consumed has not changed significantly, there are interesting differences between the three components. The amount of homemade alcohol has perhaps decreased, contrary to unrecorded importation. Due to greatly increased travel abroad from Finland, the amount of alcohol imported for personal use or homecoming presents was in 1976 three times higher than in 1969. The illicit side of the unrecorded importation, i.e. smuggling, has again diminished. The estimates for consumption of alcohol produced for other purposes remain very unreliable.

The development of unrecorded consumption of alcohol does not alter the view on the development of total alcohol consumption based on official statistics, and neither have the dramatic changes in the alcohol distribution system greatly influenced unrecorded consumption. Most of the changes observed remained statistically insignificant, with the exceptions of importation from travel abroad and smuggling. The increased amount imported arises from factors outside alcohol control policy, whereas the decreased amount from smuggling is perhaps due to the better availability of legal alcohol.

Alkoholipolitiikka Vol. 42: 107—117, 1977